

Izvorni znanstveni rad
UDK 94(210.1 Pelješac)
Prilježeno 6.4.2013.

UTJECAJ POMORSKOG KAPITALA NA RAZVOJ POLUOTOKA PELJEŠCA

IRENA IPŠIĆ I JASENKA MASLEK

SAŽETAK: Pomorski kapital imao je ključnu ulogu u razvoju poluotoka Pelješca i potaknuo mnoge društvene, gospodarske, demografske i kulturne promjene. Presudan utjecaj imao je u procesu otkupa od kmetskih odnosa, te promjena u vlasničkoj i socijalnoj strukturi stanovništva, a posredno je utjecao i na razvoj poljoprivredne proizvodnje, migracijska kretanja, urbanizaciju i kulturni identitet naselja.

Ključne riječi: pomorski kapital, agrarni odnosi, zemljovlasnička struktura, brodovlasnici, zemljoposjednici, poluotok Pelješac, Orebić, 19. stoljeće

Keywords: maritime capital, release from tenancy obligation, structure of land ownership, shipowners, landowners, Pelješac Peninsula, Orebić, 19th century

Uvod

Od 14. stoljeća poluotok Pelješac je sastavni dio Dubrovačke Republike i razvija se ovisno o njezinu pravnom, društvenom i crkvenom ustroju.¹ Gospodarstvo

¹ Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. Prvi dio. Od osnutka do 1526.* Zagreb: Nakladni zavod MH, 1980: 88-95, 190-192; Vinko Foretić, »Kroz prošlost poluotoka Pelješca.«, u: *Spomenica Gospe Anđela u Orebićima 1470-1970*, ur. o. Justin V. Velnić. Omiš: Franjevački samostan Orebići, 1970: 262-275, 279; Nikola Zvonimir Bjelovučić, *Povijest poluotoka Rata (Pelješca) sa dijelom povijesti Zahumlja (Hercegovine) i Dubrovačke Republike*. Split: Leonova tiskara, 1921: 39-44; Zdravko Šundrica, »Stonski Rat u XIV stoljeću (1333-1399).« *Pelješki zbornik 2* (1980): 107-115; Josip Lučić, »Najstarija zemljišna knjiga u Hrvatskoj - Dubrovački zemljišnik diobe zemlje u Stonu i Pelješcu iz 1336.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku* 18 (1980): 63-64.

Irena Ipšić, vanjski suradnik na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: Vladka Mačeka 23, 20 000 Dubrovnik. E-mail: irenaipsic@gmail.com

Jasenska Maslek, viši predavač na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: Ćira Carića 4, 20 000 Dubrovnik. E-mail: jasenska.maslek@gmail.com

je također, pod utjecajem dubrovačke gospodarske politike, u najvećem dijelu bilo orijentirano na poljoprivrednu proizvodnju, dok su se druge grane gospodarstva razvile tek na pojedinim područjima. Na dijelu Malostonskog kanala i oko Velog Vratnika na Velikome moru, odnosno u Trpnju, Dubi, Sreseru, Luci, Malome Stonu i Brocama stanovništvo se najviše bavilo ribarstvom. Nesigurnost kopnenih putova u neposrednom zaleđu utjecala je na razvitak male brodogradnje u Stonu i lokalne plovidbe na području Stona, Trpnja, Trstenika i Žuljane; u Stonu ponajviše zbog solane i izvoza soli u neretvansko područje, ali i zbog opskrbe stonskoga garnizona i arsenala. U Trpnju su bogata lovišta omogućavala izvoz viška ulovljene ribe, a u Trsteniku i Žuljani razvio se izvoz vina i ulja, ali i uvoz namirnica i druge robe za potrebe stanovništva poluotoka.² Poljoprivreda se najvećim dijelom temeljila na vinogradarstvu i maslinarstvu, no kako je cjelokupna proizvodnja bila ograničena obradivim zemljišnim površinama, uz veliku ovisnost o vremenskim prilikama i čestim nerodnim godinama, prevladavao je osjećaj egzistencijalne nesigurnosti. U takvoj situaciji pomorstvo je prepoznato kao jedini način ostvarivanja dodatnog kapitala, pa se stanovništvo s područja Trstenice³ ili jugozapadnog dijela poluotoka Pelješca tijekom 15. i 16. stoljeća sve više okreće plovidbi i međunarodnoj pomorskoj trgovini.⁴ Ispočetka se ukrcavaju na dubrovačke, lopudske i šipanske brodove⁵ na kojima stječu prva iskustva kao mornari i pomoćni radnici,⁶ da bi već tijekom 17. i 18. stoljeća slovali za ugledne pomorce i kapetane. Ostvarenim kapitalom i sami se upuštaju u kupovinu brodskih

² Stjepan Vekarić i Nenad Vekarić, *Tri stoljeća pelješkog brodarstva (1600-1900)*. Zagreb: Pelješki zbornik 4, Društvo Pelješčana u Zagrebu i Dubrovniku, 1987: 9.

³ Naziv Trstenica slavenskog je podrijetla i po motivu nastanka fitonim. Isprva se naziv najvjerojatnije odnosio na današnji Krilića potok, a potom se proširio na okolna područja. Administrativni pojam Trstenice mijenjao se prateći promjene teritorija administrativne jedinice, a prema današnjoj sistematizaciji, na području nekadašnje Trstenice nalazi se sedam naselja: Lovište, Nakovana, Viganj, Kućište, Podgorje, Orebić i Stankovići. U 15. i 16. stoljeću za Trstenicu se upotrebljava i naziv Pelisac, a od 16. stoljeća i talijanski naziv Sabioncello. Trstenicom se u 14. i 15. stoljeću označavalo i jedno selo, najvjerojatnije današnje područje Karmena. Naziv Trstenica nestao je iz uporabe padom Dubrovačke Republike (Nenad Vekarić, *Pelješka naselja u XIV stoljeću*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 1989: 55-60).

⁴ S. Vekarić i N. Vekarić, *Tri stoljeća pelješkog brodarstva (1600-1900)*: 9; Stjepan Vekarić, *Naši jedrenjaci*. Split: Književni krug, 1997: 85-89.

⁵ Pomorstvo je od najranijih vremena bilo od iznimne važnosti za gospodarski razvoj Dubrovnika i njegove okolice. O razvoju dubrovačkog pomorstva više u: Ivo Perić, *Dubrovačko pomorstvo u 19. i 20. stoljeću*. Zagreb: JAZU, 1984: 3-73; Josip Luetić, *Pomorac i diplomat Ivan Kaznačić: S osvrtom na dubrovačko pomorstvo 18. i poč. 19. st.* Dubrovnik: JAZU i Pomorski muzej Dubrovnik, 1954: 5-11; Josip Luetić, *1000 godina dubrovačkog brodarstva*. Zagreb: Zora, 1969: 90-109.

⁶ S. Vekarić, *Naši jedrenjaci*: 157-163.

karata i sve veće i financijski značajnije brodograditeljske poslovne poduhvate.⁷ U 19. stoljeću Pelješac postaje jedno od najjačih pomorskih središta na istočnoj obali Jadrana⁸ i po broju jedrenjaka i po broju pomoraca.⁹ I financijska snaga brojnih kapetana i brodovlasnika dosegla je vrhunac početkom 19. stoljeća,¹⁰ a sve je više pomoraca i iz ostalih naselja na poluotoku, pa čak i iz izrazito poljoprivrednih regija.¹¹ Uspjeh u pomorskoj i brodograditeljskoj djelatnosti donio je napredak u raznim sferama društvenog razvoja, a kapitalom ostvarenim putem pomorstva razvijale su se i druge gospodarske grane na Pelješcu. Pomorstvo je utjecalo i na snažna migracijska kretanja, te na proces litoralizacije. Pomorski kapital potaknuo je nastanak obalnih naselja i pridonio pozicioniranju Orebića kao administrativnog središta i predvodnika urbanizacije cijeloga područja.

⁷ Prateći uspon peljeških rodova u pomorstvu i brodogradnji, Nenad Vekarić je povijest orebičkog brodovlasničkog sloja podijelio u četiri razdoblja. Prvo razdoblje trajalo je od druge polovice 16. do prve polovice 17. stoljeća i obilježeno je stvaranjem tzv. "orebičke aristokracije", kruga uspješnih pomorskih i brodovlasničkih obitelji. U drugome razdoblju, od polovice 17. do kraja 18. stoljeća, postigao se vrhunac uspjeha orebičke aristokracije, dok je u trećemu razdoblju, koje je trajalo kroz 19. stoljeće, došlo do rasipanja i slabljenja starog orebičkog brodovlasničkog sloja, jačanja novih obitelji i njihova sve većeg utjecaja unutar tog prestižnog društva. Zadnje ili četvrto razdoblje obilježeno je krajem orebičkog brodovlasničkog sloja početkom 20. stoljeća. Članstvo u orebičkom brodovlasničkom krugu nije bilo formalno. U nj se lako ulazilo, ali se također iz njega moglo i ispasti. Ipak, obitelji koje su se u pomorstvo uključile nešto kasnije, nisu uspjele ostvariti veći uspjeh i priključiti se najprestižnijem krugu pomoraca. Njihovi članovi pripadali su sloju mornara ili pomorskih časnika. O usponima i padovima orebičkih obitelji koje su s više ili manje uspjeha prošle kroz prestižno društvo "orebičke aristokracije" više u: S. Vekarić i N. Vekarić, *Tri stoljeća pelješkog brodarstva (1600-1900)*: 54-57.

⁸ Uz Orebić, važna pomorska središta istočne jadranske obale u 19. su stoljeću bila Lošinj i Boka kotorska. Vidi: S. Vekarić, *Naši jedrenjaci*: 78-82; Vesna Čučić, »Bokelji između Boke i Trsta.« *Naše more* 53/1-2 (2006): 77-88.

⁹ Godine 1800. na poluotoku Pelješcu je bilo 94 kapetana i 710 časnika i mornara, i to najvećim dijelom iz Orebića i drugih naselja Trstenice - Stankovića, Vignja i Kućišta (S. Vekarić i N. Vekarić, *Tri stoljeća pelješkog brodarstva (1600-1900)*: 39). Popis dozvola za plovidbu izdanih pomorcima za godinu 1847. koji je sastavio Antun Rossi, tadašnji čelni čovjek preture u Orebiću, svjedoči da su dozvolu za plovidbu te godine tražila 304 pomorca s ovog područja. Popis po naseljima i mjestima u cijelosti donosi Cvito Fisković, »Brojni odlazak Pelješčana na more sredinom 19. stoljeća.« *Pelješki zbornik* 3 (1984): 88.

¹⁰ S. Vekarić i N. Vekarić, *Tri stoljeća pelješkog brodarstva (1600-1900)*: 37; S. Vekarić, *Naši jedrenjaci*: 78-84; Stjepan Vekarić, »Pomorci Trstenice u XVII i u prvoj polovini XVIII stoljeća.«, u: *Spomenica Gospe Anđela u Orebićima 1470-1970*, ur. o. Justin V. Velnić. Omiš: Franjevački samostan Orebići, 1970: 195-197; Vinko Ivančević, »Pelješčani i njihovi brodovi za rusko-turskog rata (1768-1774).« *Pelješki zbornik* 1 (1976): 425-429.

¹¹ Krajem 18. stoljeća sve više stanovnika kontinentalnog dijela poluotoka, iz područja Pelješke župe i Janjine također se priključuje pomorskoj djelatnosti, a rastu i njihovi udjeli u vlasništvu brodskih karata. Više u: Stjepan Vekarić, »Pomorci pelješke Župe i janjinskog područja u plovidbi izvan Jadrana u drugoj polovici 18. stoljeća.« *Pelješki zbornik* 1 (1976): 357-424.

Otkup od kmetstva i promjene u posjedovnim odnosima

Pomorstvo i pomorska konjunktura u velikoj su mjeri utjecali na tijek i dinamiku oslobađanja od kmetstva na Pelješcu.¹² Na području Orebića pomorstvo je već u 17. stoljeću postalo glavna privredna grana kojom se bavilo gotovo cjelokupno muško stanovništvo, koje se od seljaka i kmetova vrlo brzo preobrazilo u pomorske kapetane i brodovlasnike.¹³ Isprva je već i sam odlazak izvan područja Republike predstavljao svojevrsno oslobađanje od kmetских obveza, jer zemljišno-vlasnički odnosi na brodu nisu imali nikakvu važnost, a kmet i njegov gospodar mogli su biti ravnopravni kolege pomorci, ovisno o funkciji koju su vršili na brodu.¹⁴ Pripadnici vlastele, koji su se bavili trgovinom, pomorstvom i brodogradnjom, podržavali su sve brojnije priključivanje seljaka pomorstvu i omogućavali im da se bez ikakvih zapreka okušaju u svim mogućnostima koje donosi plovidba. Također su ih oslobađali kmetских obveza i prodavali im kmetские posjede, dolazeći na taj način do kapitala neophodnog za nova ulaganja u pomorsku djelatnost i izgradnju novih brodova.¹⁵ Isto tako

¹² Kmetstvo je na poluotoku Pelješcu uspostavila dubrovačka vlast u 14. stoljeću. Vezivanje seljaka za zemlju kmetским ugovorima vlasteli je predstavljalo svojevrsno jamstvo da će područje koje je teritorijalno udaljeno od centra vlasti moći funkcionirati. Više u: Dragan Roller, *Agrarno-proizvodni odnosi na području Dubrovačke Republike od XIII. do XV. stoljeća*. Zagreb: JAZU, 1955: 173-224; Josip Lučić, »Dokumenti o počecima kmetstva u Dubrovniku.« *Arhivski vjesnik* 4-5 (1961-1962): 213-223; V. Foretić, »Kroz prošlost poluotoka Pelješca.«: 273-275; Z. Šundrica, Stonski Rat u XIV stoljeću.«: 122-140; Pavo Glunčić, *Iz prošlosti grada Stona XIV-XIX vijeka*. Beograd: Srpska akademija nauka i Naučna knjiga, 1961: 70-76; Frano Glavina, »Kmetски odnosi na poluotoku Pelješcu u svjetlu jedne parnice iz 1741. godine.« *Arhivski vjesnik* 21-22 (1978-1979): 403-422; Frano Glavina, *Dubrovački gospari i pelješki kmetovi*. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku: 2010: 117-181; N. Z. Bjelovučić, *Povijest poluotoka Rata*: 100-105.

¹³ Uključivanje u pomorsku djelatnost stanovnika drugih peljeških područja nije bilo tolikog opsega kao u Trstenici, a plovidba im je služila samo kao dodatni izvor zarade kojim su unaprijedili poljoprivrednu proizvodnju (S. Vekarić i N. Vekarić, *Tri stoljeća pelješkog brodarstva (1600-1900)*: 53-54).

¹⁴ S. Vekarić, *Naši jedrenjaci*: 28, 88. Pelješkim kmetovima nije uvijek bilo lako od gospodara dobiti dozvolu za plovidbu, jer se kod pripadnika vlastele, koja je pretežno živjela od prihoda sa zemlje i kmetskog rada, javila bojazan da će bogaćenje kapetana i mornara-kmetova ugroziti agrarnu proizvodnju i umanjiti prihode koje donosi kmetская obrada zemlje (F. Glavina, *Dubrovački gospari i pelješki kmetovi*: 115-116). Slični problemi javljali su se u gotovo svim pomorski orijentiranim regijama. Primjerice, zbog čestog izbjivanja muškog dijela stanovništva i nemogućnosti udovoljavanja kolonatskim obvezama uaturi, mještani otoka Silbe šezdesetih godina 18. stoljeća sporazumjeli su se s vlasnicima otoka, mletačkim plemićima Contarinijima, da za najam cijelog otoka godišnje plaćaju 1.500 lira. Vidi: Petar Starešina, »Kolonat na Silbi. U povodu 120. obljetnice otkupa otoka.« *Radovi JAZU* 20 (1973): 325-326.

¹⁵ F. Glavina, *Dubrovački gospari i pelješki kmetovi*: 111-113.

su i osiromašene vlasteoske obitelji kojima je trebao novac jedva dočekale da seljaci steknu dovoljno novca za otkup od kmetstva i stoga su im rado prodavali kmetске obveze skupa sa cjelokupnim kmetским posjedima.¹⁶ Budući da je za otkup od kmetских obveza najvažnije bilo imati kapital, a na Pelješcu se o većoj koncentraciji kapitala može govoriti jedino u sferi pomorske privrede, u tom je procesu prednjačilo stanovništvo Orebića i okolnih naselja. Na primjer, Marin Maričević je još 1702. godine oslobodio svih kmetских tereta pomorske kapetane Matu Fiskovića i Stjepana Keršu i njihove potomke.¹⁷ I katastarski upisnici iz 19. stoljeća potvrđuju da su mnoge orebićke obitelji, poglavito one najuspješnije u pomorskoj i brodograditeljskoj djelatnosti, otkupile svoje kmetске obveze i sada sudjeluju u agrarnoj proizvodnji kao zemljišni gospodari. Sve manji je bio i udio zemljišnih posjeda koji su obrađivani posredno, uz pomoć kmetске i polovničke radne snage. Tako je u Orebiću samo 13,50% građevinskih čestica i 48,31% zemljišnih čestica bilo vezano kmetским obvezama. Za usporedbu, u susjednom Podgorju udio građevinskih čestica vezanih kmetским obvezama iznosio je 45,00%, a zemljišnih čestica 59,35%, što je dobar pokazatelj da je proces razrješenja kmetских odnosa na ovome području već dobro uznapredovao.¹⁸

Promjene u kmetским odnosima u drugim dijelovima poluotoka Pelješca bile su potaknute ponajviše konjunkturnim razdobljima u ribarstvu i obalnoj pomorskoj trgovini. Trpanj je još u 18. stoljeću bio među gospodarski najjačim naseljima u Republici, jer su njegovi ribari i trgovci uspješno iskoristili sve prednosti povećanog izvoza i rasta cijena na ovom tržištu.¹⁹ Ostvarena zarada

¹⁶ Kao primjer može poslužiti slučaj Marije Giorgi-Bona, koja je u vrijeme krize početkom 19. stoljeća počela prodavati od oca naslijeđene nekretnine kako bi obitelji osigurala životni standard dostojan plemićkog staleža. Između ostalih, radilo se i o nekretninama na poluotoku Pelješcu (Slavica Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1996: 27-41).

¹⁷ *Diversa de Foris*, ser. 34, sv. 132, f. 175v-176, Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD). Marin Đurov Gradi 1610. godine zauvijek oslobađa kmetstva i kmetских tereta Pelješčane Vicka i Marka Ljubaka (*Diversa de Foris* sv. 77, f. 46v-47). Potvrda kojom se Josip Štuk pok. Jakova sa svim svojim potomcima oslobađa svakog kmetskog opterećenja izdana je 1. kolovoza 1783. godine (*Diversa Cancellariae*, ser. 25, sv. 227, f. 194v, DAD).

¹⁸ *Protocollo degli edifizii, Protocollo delle particelle dei terreni*. Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju (dalje: AMID), kut. 413, 456, Državni arhiv u Splitu. Više u: Irena Ipšić, *Orebić u 19. stoljeću prema katastru Franje I*, 1. Zagreb - Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2013: 51, 53-58.

¹⁹ Trpanj tada broji oko 350 stanovnika i razvija se najviše zahvaljujući ribarstvu, odnosno lovu na srdele. U ljetnom ribolovu sudjelovalo je 12 trata, a svaka je mreža imala 12 družinara, što znači da se ribarstvom približno bavilo 144 stanovnika. U godinama dobrog ulova ribe, na sajmu u Senigalliji zaradili bi i do 30.000 forinti (Frano Glavina, *Trpanj - prošlost, sadašnjost, spomenici*. Trpanj: Turističko društvo Trpanj, 1989: 35; F. Glavina, *Dubrovački gospari i pelješki kmetovi*: 298).

omogućila je da se još 1765. godine sedamdeset trpanjskih obitelji dogovore sa svojim gospodarom Šiškom Dominikom Gundulićem da u narednih 25 godina umjesto obvezne kmetske službe, drvarina, poklona i livela za ribarska spremišta isplaćuju dogovorena novčana sredstva.²⁰ Ipak, za potpuni otkup od kmetstva trebalo je proći još gotovo devedeset godina, tako da je tek 1854. godine njegov nasljednik, također Šiško Gundulić, sklopio sudski ugovor sa svim kmetovima u Trpnju i ugovorom utvrdio novčani iznos koji je svaka kmetska kuća bila obvezna platiti za otkup od službe i svih ostalih obveza prema njemu kao gospodaru.²¹ Ekonomski ojačane ribarskim, trgovačkim i pomorskim kapitalom, brojne trpanjske obitelji nastavile su od dubrovačke vlastele kupovati zemljišne posjede, ponajviše na području Dube i Vručice. Te nove posjede zatim su prepuštale tamošnjim seljacima na kmetsku obradu. To je ujedno bila i najplodnija zemlja na području općine Trpanj, gdje je vinogradarstvo bilo najzastupljenije, pa su ovim prodajama ti vinogradi dobili nove vlasnike i umjesto plemićima, od tada su pripadali trpanjskim trgovcima.²²

S druge strane, u brdskim poljoprivrednim naseljima trebalo je više vremena da se ostvare neki od osnovnih preduvjeta za otkup od kmetskih obveza - prvenstveno da se stekne potrebni kapital. Stanovnici tih najplodnijih vinogradarskih zaravni na području Pelješke župe i u okolici Janjine tek su se u drugoj polovici 18. stoljeća više posvetili plovidbi kao dopunskom zanimanju, koje im je omogućilo stjecanje neznatnog, ali presudnog kapitala za ulaganje u zemlju i oslobađanje od kmetstva. Na primjer, obitelji Violić iz Potomja i obitelj Piskulić iz Pijavičina, među čijim je članovima tijekom 18. stoljeća bilo više pomoraca, pojavljuju se prvih desetljeća 19. stoljeća kao kupci vlasteoske zemlje i postupno se otkupljuju od kmetstva upravo kapitalom stečenim plovidbom.²³ Podatak da je u općinskom sjedištu Kuni bilo vrlo malo pomoraca objašnjava zašto je tamošnjim težacima nedostajalo kapitala za otkup od kmetstva. Trgovački i obrtnički kapital ovog administrativnog središta očito nije bio dovoljan za nova ulaganja u poljoprivredu. Uz to, u 19. stoljeću su većinu administrativnog osoblja u državnim službama činili ljudi sa strane, koji su se često izmjenjivali ne ostavljajući na Pelješcu dubljih tragova, a ostvareni kapital nisu ulagali u daljnji razvoj. Ipak, u administrativnim središtima razvijale su se nove djelatnosti, od obrta do raznih vrsta usluga, čime

²⁰ F. Glavina, »Kmetski odnosi na poluotoku Pelješcu.«: 411-419.

²¹ O cijelom procesu otkupa trpanjskih obitelji više u: F. Glavina, *Dubrovački gospari i pelješki kmetovi*: 315-320; F. Glavina, »Kmetski odnosi na poluotoku Pelješcu.«: 411-419.

²² F. Glavina, *Dubrovački gospari i pelješki kmetovi*: 314-315.

²³ O pelješkim obiteljima Piskulić i Violić više u: Nenad Vekarić, *Pelješki rodovi. Svezak 2 (L-Ž)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1996: 157-158, 342-345.

su porasle mogućnosti za zaposlenje stanovništva. To je potaknulo brži razvoj tih naselja i nova deseljavanja.²⁴

Iako je proces razrješenja starih agrarnih odnosa na mnogim područjima poluotoka Pelješca u 19. stoljeću bio u vrlo intenzivnoj fazi, za njihovo potpuno razrješenje nedostajalo je prvenstveno političke volje, ne samo od strane austrijske vlasti nego i domaćih političkih snaga. Vlasnicima zemlje - od starih vlasteoskih obitelji do obogaćenih građana i novih gospodara, pa čak i Crkve - zemljišno rasterećenje nije bilo u interesu, pa su u sklopu svoga političkog djelovanja nastavili štiti osobne interese i društveni poredak, odnosno kmetske ugovore kao slobodno ugovorene, privatno-pravne i na zakonu zasnovane.²⁵ Iz tog su se razloga uobičajeni uvjeti kmetskih odnosa održali sve do agrarne reforme koja je u potpunosti povedena tek sredinom 20. stoljeća.²⁶ Međutim, može se

²⁴ Nenad Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1992: 38.

²⁵ Rade Petrović, »Socijalno-ekonomske prilike u Dalmaciji u XIX stoljeću.« *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine* 16 (1965): 78-85. Važan tekst o političkom i građanskom ustroju bivše Republike napisao je Baro Bettera, jedan od tajnika Republike pred njezin pad. Između ostalog, u svome tekstu progovara o odnosima između kmetova i gospodara, i itekako je primjetno njegovo zalaganje za očuvanje postojećih kmetskih odnosa. Vidi: Bogdan Krizman, »Memoire Bara Bettere austrijskom generalu T. Milutinoviću o dubrovačkoj republici iz 1815. godine.« *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku* 1 (1952): 423-464. Prijevod teksta na hrvatski jezik objavio je Nikola Putica (Nikola Putica, »Zapisci Bara Bettere o političkoj i građanskoj uredbi bivše republike dubrovačke.«, u: *Dubrovnik - Zabavnik Narodne štedionice dubrovačke za godinu 1867*. Split, 1866: 183-213).

²⁶ Zakonom o agrarnoj reformi razrješavali su se kmetski i kmetstvu slični odnosi samo ako je takav odnos trajao najmanje trideset godina. Kmet je u tom slučaju dobivao zemlju, a vlasnik odštetu za zemlju. Odštetu je u cijelosti plaćala država ako je agrarni odnos bio stariji od 11. siječnja 1878. godine. Ako je bio mlađi, država je plaćala polovicu, a drugu polovicu morao je podmiriti sam kmet. Odšteta se plaćala prema procjeni, a za zemljišta stečena prije 11. siječnja 1878. plaćalo se deset tisuća dinara po hektaru, dok se za zemljišta stečena poslije toga datuma plaćalo dvadeset tisuća dinara po hektaru. Za financijsku likvidaciju agrarnih odnosa država je za isplatu obveznice izdavala iznos od četrsto milijuna dinara. Obveznice su se trebale amortizirati u roku od trideset godina, a težaci su bili dužni za isti broj godina državi u ratama vraćati iznos koji je u ime njihova dijela odštete platila vlasnicima (Andrija Tambača, *Vinogradarstvo i vinarstvo šibenskog kraja kroz stoljeća*. Šibenik: Matica hrvatska Šibenik, 1998: 315-317). Kotarski sud u Orebiću tijekom 1931. godine zaprimio je 3.622 zahtjeva za razrješenjem kmetskoga odnosa, a 1932. godine još 44 zahtjeva koji, međutim, nisu bili riješeni sve do 1947. godine, kada je to učinjeno na osnovi Zakona o ukidanju agrarnih odnosa feudalnog karaktera na području Dalmacije (F. Glavina, *Dubrovački gospari i pelješki kmetovi*: 360). Više o Nacrtu novog agrarnog zakona u: Nikola Zvonimir Bjelovučić, *Rješenje dubrovačkog kmetstva i polovništva sa Nacrtom novog agrarnog zakona za Dalmaciju*. Dubrovnik: Tisak i naklada Dubrovačke Hrvatske Tiskare, 1924: 23-30. O provođenju agrarne reforme 1945. godine više u: Marijan Matićka, »Razrješenje kolonatskih odnosa u agraru Dalmacije.« *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 21 (1988): 137-144; Marijan Matićka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945 do 1948*. Zagreb: Školska knjiga; Stvarnost,

reći da su, zbog značajnih promjena u vlasničkoj strukturi, još tijekom 19. stoljeća odnosi kmetova i njihovih gospodara postali znatno kompleksniji i javljaju se u sve više različitih oblika. Neki kmetovi daju gospodaru fiksni godišnji prihod, a neki trećinu stvarnog godišnjeg uroda sa zemlje. S nekima gospodar ima pisane ugovore, a s nekima je obradu zemlje dogovorio na riječ. No, vlasnik je ipak mogao po svojoj volji seljaku uzeti zemlju, s tim da mu plati troškove za učinjene poboljšice, kako je utvrđeno zakonom.²⁷ Tako je postupio zemljoposjednik Nikola Violić-Mikula pok. Stjepana kada je 1875. godine tužio kmetove zbog uskraćivanja obvezne trećine prinosa. Istovremeno je to bio i razlog za raskid kmetskog odnosa i zahtjev da kmetovi napuste zemlju, za što je gospodar kmetovima bio obvezan isplatiti novčanu naknadu za poboljšice učinjene na zemlji.²⁸

Promjene u vlasničkoj strukturi

Istovremeno s povećanjem kapitala i otkupom od kmetstva mijenjala se i vlasnička struktura stanovništva.²⁹ Formalnopravno Pelješčani nisu mogli posjedovati

1990: 46-54. Odnos prema vlasništvu zemlje poslije Drugog svjetskog rata određen je Zakonom o agrarnoj reformi iz 1945. i Zakonom o zemljišnom fondu koji je donesen 1953. godine. Reformom je, pod geslom da zemlja pripada onomu tko ju obrađuje, ona oduzeta svim velikim posjednicima koji su imali više od 45 hektara ukupne ili više od 25 do 30 hektara obradive površine, svim bankama, poduzećima i ustanovama, crkvama i samostanima, što je trebalo stvoriti uvjete za prelazak na zadružnu obradu zemlje. Zakonom o zemljišnom fondu zemljišni se maksimum smanjuje na 10 hektara obradivog zemljišta za poljoprivrednike i 3 hektara za nepoljoprivrednike. Oduzeto zemljište bilo je osnova za stvaranje poljoprivrednih dobara i ekonomije općih poljoprivrednih zadruga (Josip Defilippis, *Dalmatinska poljoprivreda u prošlosti*. Split: Književni krug, 2001: 169-170).

²⁷ F. Glavina, *Dubrovački gospari i pelješki kmetovi*: 231.

²⁸ Ovom je parnicom zaključeno da se treba smatrati raspuštenim kmetski odnos na zemlji u Granicama - vinograd dužine 26,5 pasa i širine 6,5 pasa, ali i neobrađena zemlja i još jedan vinograd na istoj lokaciji. Navedena zemlja vlasniku se mora prepustiti u roku od 14 dana nakon isplate poboljšica čiju će vrijednost utvrditi povjerenstvo koje predlože stranke, ili prema prosudbi suca. Vidi: *Zahtjev za razvrgnućem kmetskog odnosa*, 4. travnja 1875. Privatna arhivska zbirka Violić-Mikula (dalje: PAZ Violić-Mikula).

²⁹ Republika je raznim odredbama uredila posjedovne odnose na Pelješcu, a vlasništvo nad zemljom na području Konavala, Primorja, Stona i Pelješca nije bilo dopušteno nikome tko nije bio građanin Dubrovnika. Naime, u srednjovjekovnim gradovima postojala je izravna veza između posjedovanja nekretnina u gradu i građanskog prava, a stranci su mogli postati građanima jedino pod uvjetom da su određeni vremenski period boravili u gradu i u njemu kupili nekretninu. Svaka dalmatinska komuna imala je specifične odredbe o pravima i obvezama svojih građana Vidi: Tomislav Raukar, »*Cives, habitatores forenses* u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima.« *Historijski zbornik* 29-30 (1976-77): 139-149. Građanstvo se u Dubrovniku dodjeljivalo i zaslužnim pojedincima, ali i onima čije su se naklonosti i prijateljstvo smatrali korisnima za grad. Vidi: Jovanka Mijušković, »Dodeljivanje dubrovačkog građanstva u srednjem veku.« *Glas SANU* 246 (1961): 102-108.

nekretnine sve do 1800. godine, kada je Malo vijeće donijelo odluku kojom se odobrava stjecanje nekretnina, ali isključivo i jedino stanovnicima Orebića na Pelješcu i stanovnicima Cavtata u Konavlima.³⁰ Isto tako, nakon pada Republike više nije bilo na snazi staro imovinsko pravo, pa se zemlja sve više prodavala.³¹ Kao prodavači najčešće se javljaju plemići, dok su među kupcima najčešće bili bogatiji građani, pomorci, a sve više i seljaci i bivši kmetovi.³² To potvrđuju i podaci austrijskog katastra iz 1836. godine po kojima je na području katastarskih općina Orebić i Podgorje od svih zabilježenih vlasnika nekretnina vrlo mali broj pripadnika starih dubrovačkih vlasteoskih obitelji³³ i većina posjeda upravo je u vlasništvu orebićkih obitelji pomorskih kapetana i brodovlasnika, među kojima su najznačajnije obitelji: Fisković, Gurić, Šunj, Kerša, Flori, Bizzarro, Mimbelli, Kovačević, Orebić, Belatin, Karabuća, Jerković, Lazarović i Štuk.³⁴ Te su se obitelji većim dijelom otkupile od kmetskih obveza i tijekom 19. stoljeća postale pokretačima i nosiocima društveno-gospodarskog razvoja na Pelješcu.

³⁰ *Acta Consilii Maioris*, ser. 8, sv. 66, f. 117-117v, DAD.

³¹ Najveću zapreku preprodaji nekretnina na području bivše Republike predstavljala je institucija fideikomisa ili povjerbe. Premda je ukinuta u vrijeme francuske uprave, nije se primjenjivala samo kratkotrajno i to u razdoblju od 1812. do 1817. godine. Ponovna uspostava provjerbe od austrijskih vlasti kočila je promjene u vlasničkoj strukturi i zemljišnim odnosima. Upravo je provjerba najveći razlog zašto je velika većina posjeda na dubrovačkome području ostala u rukama vlastele i maloga broja građanskih obitelji i tijekom 19. stoljeća. S vremenom je i puk koji je došao do određenih posjeda, povodeći se za vlastelom i u želji da očuva obiteljski ugled, posjede vezao institucijom fideikomisa. No, to im je kasnije uzrokovalo brojne probleme (Stjepan Čosić, *Dubrovnik nakon pada Republike*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999: 271-273). Takav oblik nasljednih obiteljskih posjeda prisutan je sve do kraja stoljeća. Na primjer, Vito i Melkior Bassegli Gozze u dva se kupoprodajna ugovora iz 1895. godine javljaju kao prodavači posjeda vezanih fideikomisom (*Notarski spisi Luko Bona*, Orebić, br. 151-152, DAD).

³² N. Z. Bjelovučić, *Rješenje dubrovačkog kmetstva i polovništva*: 18; J. Defilippis, *Dalmatinska poljoprivreda*: 33.

³³ U dvije katastarske općine zabilježena su svega četiri pripadnika vlasteoskog staleža - Nikola Pozza i Sigismund Sorgo u katastarskoj općini Orebić, te Martolica Cerva pok. Antuna i nasljednici pok. Vladislava Gozze u katastarskoj općini Podgorje. Njihovi su udjeli u strukturi vlasništva već u prvoj polovici 19. stoljeća bili neznatni i sveukupno su posjedovali manje od deset hektara zemljišnih površina (*Protocollo degli edifizii, Protocollo delle particelle dei terreni*, AMID, kut. 413, 456). I u drugim dalmatinskim gradovima zemlja je, iako još uvijek većim dijelom u posjedu plemića, Crkve, javnih dobrotvornih ustanova i demanijalne uprave, sve više prelazila u ruke građanstva i imućnijih seljaka. Osiromašeni plemići nisu imali ni mogućnosti ni interesa da unapređuju vinogradarstvo, dok su se, s druge strane, slobodni seljaci, koloni i kmetovi, zaradom ostvarenom kroz pomorstvo i konjunkturu u vinogradarstvu, sve više ekonomski osamostaljivali (Stijepo Obad, *Dalmatinsko selo u prošlosti. Od sredine osamnaestog stoljeća do Prvog svjetskog rata*. Split: Logos, 1990: 29-30).

³⁴ Više u: I. Ipšić, *Orebić u 19. stoljeću prema katastru Franje I*, I: 144-173.

Pomorski kapital mnogima je omogućio ne samo da se otkupe od kmetstva i kupe vlastitu kuću i zemlju koju su obrađivali, već da kupe i cijela imanja sa svim kmetovima i polovnicima, čime su i bivši kmetovi postali vlasnici većeg broja zemljišnih posjeda i gospodari drugim kmetovima. Na taj su način mnogi kmetovi samo mijenjali gospodara, dok su sve ostale obveze ostajale iste, ponekad i teže, jer su novi gospodari znali biti vrlo strogi, a zbog stalne prisutnosti, teže se mogao sakriti dio uroda.³⁵

Na koji je način i kojim intenzitetom teкао proces otkupa zemlje na poluotoku Pelješcu - i to u kontinentalnom i izrazito poljoprivrednom području, gdje su se promjene u vlasničkoj strukturi događale znatno sporije nego, primjerice, u pomorskom Orebiću - svjedoče sačuvani kupoprodajni ugovori iz privatne arhivske zbirke obitelji Violić-Mikula iz Potomja. Ugovori su nastali u razdoblju između 1815. i 1834. godine, a sklopljeni su između Marije Giorgi-Bona³⁶ i članova obitelji Violić-Mikula te još nekoliko kupaca iz obitelji Piskulić. Navedeni ugovori s jedne strane zorno ocrtavaju proces jačanja ekonomske moći pojedinih peljeških obitelji i način njihova prerastanja u seoski zemljovlasnički sloj, a s druge strane svjedoče o siromašenju i propadanju dubrovačkih vlasteoskih obitelji, a ujedno i cijelog vlasteoskog staleža.³⁷ U ugovoru koji je datiran 22. veljače 1815. godine kupac je Mato Ivanov Piskulić³⁸ (*agricoltore*) nastanjen u Pijavičinu u općini Kuna, koji za

³⁵ F. Glavina, *Dubrovački gospari i pelješki kmetovi*: 255; F. Glavina, »Kmetски odnosi na poluotoku Pelješcu.«: 411-419.

³⁶ Marija Giorgi-Bona rođ. Gozze (1754-1839) kći je jedinica Nikole Ivan-Lukinog Gozze i Katarine Sorgo. Bila je udata za deset godina starijeg rođaka Luku Giorgi-Bona. Kao znak posebne ljubavi, otac Nikola darovao joj je u godini njezina vjenčanja, 1773. godine (temeljem odobrenja Velikog vijeća), svu svoju imovinu izvan Astaraje koja se uglavnom sastojala od nekretnina na Pelješcu. Upravo će te nekretnine postati predmetom kupoprodajnih ugovora sačuvanih u obitelji Violić-Mikula. Opširnije o obitelji Giorgi-Bona i obiteljskim vezama vidjeti u: S. Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*: 27-41.

³⁷ Dubrovački vlasteoski stalež počeo se urušavati već krajem 18. stoljeća. Više u: Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, I: Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2011: 292-316.

³⁸ Većina kupaca iz obitelji Piskulić navedena u kupoprodajnim ugovorima bili su pomorci ili njihovi nasljednici sa znatnim udjelima u vlasništvu brodova i redovito se spominju u plovidbi od 30-ih godina 18. stoljeća. Bilježi se Andrija, sin Krista Piskulića, pisar na jednoj polaki, a poslije zapovjednik na više jedrenjaka i vlasnik karata u više dubrovačkih brodova. I Baldo Piskulić je kapetan koji 1781. plovi na polaki kapetana Fiskovića, a 1800. godine je zapovjednik i vlasnik četiri i po karata brigantina *Uznesenje*. Vidi: S. Vekarić, »Pomorci pelješke Župe i janjinskog područja.«: 371; S. Vekarić i N. Vekarić, *Tri stoljeća pelješkog brodarstva (1600-1900)*: 254-255; N. Vekarić, *Pelješki rodovi. Svezak 2 (L-Ž)*: 157-158.

³⁹ Jedan pasus ili pas drugi je naziv za dubrovački sežanj koji je iznosio 2,05 metara. Vidi: Zlatko Herkov, »Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu (nastavak).« *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 7 (1974): 170-172.

sebe i svoga strica Nikolu Matovog Piskulića kupuje dvije zlatice i 242 pasa zemlje³⁹ u Osobljavi, koju su oni dotad obrađivali (*tenute finora dai detti compratori*), uključujući i česticu na kojoj se nalazi pripadajući dio stranja (*stragno*) sagrađen o trošku predaka kupaca, a s dopuštanjem i znanjem prednika prodavačice Marije Giorgi-Bona (vidi prilog).⁴⁰ Istoga dana sastavljen je i kupoprodajni ugovor kojim Ivan Ivanov Piskulić iz Pijavičina za sebe, svoga brata Antuna i nećaka Ivana, sina pokojnog Balda Piskulića, kupuje u Osobljavi dvije zlatice i 213 pasa zemlje koju su dotad obrađivali kao kmetovi, s udjelom u stranju sagrađenom također o vlastitu trošku i s dopuštanjem gospodara.⁴¹ U trećem ugovoru (koji također nosi nadnevak 22. veljače 1815. godine) Kristo Piskulić iz Pijavičina kupuje četiri zlatice i 390 pasa zemlje u Osobljavi koje je ranije obrađivao i koji također ima udjela u stranju, uz uobičajenu napomenu da su te zemlje slobodne od svakog tereta.⁴² Sljedeći kupoprodajni ugovor datira od 13. kolovoza 1816. godine kada don Nikola Violić pok. Ivana iz Potomja, svjetovni svećenik, za sebe i svoja tri brata - Ivana, Antuna i Mata Violića (*contadini*), kupuje pet i pol zlatica i 24 pasa obrađenog i neobrađenog zemljišta u Dingaču (pozicija *Na Spile*) s nastambom.⁴³ Također 13. kolovoza 1816. godine Petar pok. Stjepana Violić (*agricoltore*) iz Potomja otkupljuje od Marije Giorgi-Bona dvije kuće i zemlju. Radilo se o četiri i pol zlatice i 27 pasa obrađene i neobrađene zemlje u Dingaču koja je graničila sa zemljom prodavačice i koju su *a colonia* držali njezini kmetovi Ivan Petrov Violić zvan Indijan, Antun Ivanov Bašić i Ivan Stjepanov Violić zvan Crljenković. Istim ugovorom Petar je kupio i dvije kmetske kuće u Potomju u kojima je stanovao, staru i novu, s obližnjom kuhinjom, dvije cisterne s vrtom, prikuće i sve pripadajuće gospodarske zgrade. Također je kupio i dva vrta, na predjelu *Na taraci* i *U polju*, koje je dotada držao pod kmetskim uvjetima - *quali orti erano fin'ora tenuti a Poklon dal sudetto Pietro Violich*. Kupac je time bio oslobođen svih kmetskih tereta, a Marija Giorgi-Bona

⁴⁰ PAZ Violić-Mikula, ugovor br. 29. Cjelovita transkripcija ovog ugovora nalazi se u prilogu na kraju teksta.

⁴¹ PAZ Violić-Mikula, ugovor br. 28.

⁴² *...per averle, tenerle, goderle ed in perpetuo possederle, ad altri darle, donarle, venderle, ed in qualunque maniera alienarle, e fare delle medesime ogni, e qualunque volontà dei detti compratori, e dei loro eredi, e successori come di cosa di loro piena proprietà* (PAZ Violić-Mikula, ugovor br. 30)

⁴³ U ugovoru je zabilježeno da navedena zemlja na istoku graniči sa zemljom Mata Stjepanovog Violića, s južne strane sa zemljom Petra Stjepanovog Violića i na sjeveroistoku dijelom sa zemljom spomenutog Petra, a dijelom s posjedom prodavačice koji obrađuje Ivan Ivanov Violić. Vidljivo je, dakle, da su već tada braća Mato i Petar Stjepana Violić vlasnici granične zemlje i da su bili odjeljeni (PAZ Violić-Mikula, ugovor br. 257).

zadržala je samo pravo doživotnog korištenja stranja u Potomju. Ukupna cijena prodanih dobara iznosila je 153 talira (*Tallari Imperiali senza spada*).⁴⁴ Godine 1817. Violići su nastavili kupovati zemlju koju su dotad obrađivali kao kmetovi, ali i neobrađene čestice, uglavnom u Dingaču na predjelima *Vrila, Spile, U vaju*, gdje je Petar Violić-Mikula⁴⁵ između ostalog kupio jednu zlaticu i 52 pasa zemlje koju je držao Stjepan Glavičić, *colono parziario* Marije Giorgi-Bona i za koju je spomenuti Stjepan imao pravo na poboljšice.⁴⁶ Godine 1826. Stjepan Violić je za sebe i brata Nikolu Violića⁴⁷ za 145 fjorina kupio terene u *Zmiroj gorici, Granicama i Vrinoj kupi*, koje je obrađivao njihov otac Petar. Vrijednost dobara koje je tada kupio Petrov sin Stjepan Violić iznosila je 136 fjorina, a radilo se o zemlji koju su u najmu držali Miho Romazinović, Stjepan Jeminović zvan Nahod, Antun Poljanić pok. Josipa i Antun Poljanić pok. Nikole.⁴⁸ Koliko su se vlasnička struktura i socijalni položaj obitelji Violić izmijenili vidi se iz ugovora od 13. rujna 1831. godine, u kojem je Stjepan Violić Mikula pok. Petra upisan kao *villico possidente*.⁴⁹ Vrijednost kupljenih dobara u tom ugovoru iznosila je 900 forinti i 40 karantana i predstavlja najveći zabilježen isplaćeni iznos. Tom je kupovinom ovaj seoski posjednik postao vlasnik nekoliko kmetskih kuća u Potomju, *con i loro pokloni, servitù ed altro*, te zajedno sa zemljom u Kuni (Osobljavi) gospodar nekoliko *colona*.⁵⁰ Koliko je ugled Stjepana Violića kroz nekoliko godina narastao svjedoči kupoprodajni ugovor od 5. prosinca 1834. godine u kojemu Stjepan Violić nije više *villico possidente* nego *possidente*. Tim

⁴⁴ PAZ Violić-Mikula, br. 407 (ugovor ima i notarsku oznaku - vol. 6).

⁴⁵ Petar je bio pomorac koji je plovio na dubrovačkim brodovima i već krajem 18. stoljeća bilježi se kao vlasnik manjih udjela u dva broda (S. Vekarić i N. Vekarić, *Tri stoljeća pelješkog brodarstva (1600-1900)*: 310).

⁴⁶ PAZ Violić-Mikula, ugovor br. 104 od 30. travnja 1817.

⁴⁷ I Stjepan i njegova braća Nikola i Ivan proveli su neko vrijeme na dubrovačkim brodovima, a pomorsku će tradiciju nastaviti i njihovi sinovi (S. Vekarić i N. Vekarić, *Tri stoljeća pelješkog brodarstva (1600-1900)*: 310). Josip Violić plovi 1769. godine na navi kapetana Kopsića, dok je Petrov sin Ivan Violić napredovao od "malog" do kuhara na Trojanovićevoj navi i do 1800. godine ima tri karata u četiri dubrovačka jedrenjaka. Devedesetih godina 18. stoljeća Pavo Violić plovi na Čibilićevu brigantinu, Nikola Violić je kormilar, a Antun i Ignac Violić "mali" su na različitim brodovima (S. Vekarić, »Pomorci pelješke Župe i janjinskog područja u plovidbi izvan Jadrana u drugoj polovici 18. stoljeća.«: 377).

⁴⁸ PAZ Violić-Mikula, ugovor br. 17 od 1. ožujka 1831.

⁴⁹ PAZ Violić-Mikula, ugovor br. 60 od 13. rujna 1831.

⁵⁰ U tada kupljenim kmetskim kućama u Osobljavi kmetovi su bili: Antun Mazić, Ivan, Baldo, Antun i Kristo Tomelić i Antun Špadić, a stranj su držali Ivan Tomelić i njegov punac Luka Mastilica iz Pijavičina. U Potomju je Stjepan Violić kupio kmetske kuće Antuna pok. Ivana Bašića i Nikole Baldovog Antičevića zvanog Matras (PAZ Violić-Mikula, ugovor br. 60 od 13. rujna 1831).

ugovorom kupljeni su posjedi za iznos od 107 forinti.⁵¹ Budući da je sačuvana i njegova oporuka, jasno je da se kao posjednik ponašao poput bivših gospodara - vlastele. U oporuci je primijenio institut povjerbe i učinio sve da spriječi eventualnu podjelu imanja, što je uključivalo i obvezu unuka ili nećaka da se žene bliskim rođakinjama, prvo glavni nasljednik, a u slučaju njegove prerane smrti i drugi. U oporuci su naznačeni i legati, tako da se ona ni po čemu ne razlikuje od uobičajenih vlasteoskih oporučnih formi iz doba Republike.⁵²

Utjecaj pomorskog kapitala na razvoj poljoprivredne proizvodnje

S obzirom na udio vinogradarstva i njegovo gospodarsko značenje na Pelješcu, odnos broja stanovnika i površina pod vinogradima dobar je pokazatelj ovisnosti stanovništva o poljoprivrednoj proizvodnji. Prema katastarskim elaboratima iz prve polovice 19. stoljeća, udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu najmanji je na području političkih općina Orebić i Trpanj, koje iskazuju približne vrijednosti (35,80% u Orebiću i 34,21% u Trpnju). U općini Kuna udio poljoprivrednog stanovništva iznosio je 49,66%, u općini Janjina 55,58%, dok je u općini Ston bio najveći i iznosio 66,71%. Izračun po naseljima pokazuje da je u Orebiću 37,55% ekonomski aktivnog stanovništva bilo aktivno u nepoljoprivrednim djelatnostima, u Kućištu 37,50%, a u Vignju 24,64%. U Stankovićima je bio najveći udio pomoraca (45,30%), dok su samo u selu Nakovana svi stanovnici živjeli od poljoprivrede. Podgorje je naselje u kojemu je prevladavalo staro stanovništvo, djeca i domaćice i oni su činili 62,70% populacije, dok se pomorstvom bavilo više od pola aktivnog stanovništva (51,06%), pa je zemlju obrađivalo samo 46 težaka. U naselju Trpanj od ekonomski aktivnih stanovnika 34,93% bilo je aktivno u nepoljoprivrednim djelatnostima, dok u naseljima na

⁵¹ PAZ Violić-Mikula, ugovor br. 116.

⁵² PAZ Violić-Mikula, dokument datiran 24. siječnja 1834. godine. Isto potvrđuju i oporuke orebičkih pomoraca i kapetana. Primjerice, oporuka kapetana Antuna Josipovog Fiskovića (*Testamenta Notariae*, ser. 10, sv. 83, f. 187v-191, DAD); Antuna Stjepanovog Kerše (*Testamenta Notariae* sv. 84, f. 98v-99v); kapetana Ivana Antunovog Mimbellija (*Testamenta Notariae* sv. 85, f. 156-159v); kapetana Antuna Mimbellija (*Testamenta Notariae* sv. 85, f. 110-110v); Stjepana Lukinog Kovačevića (*Testamenta Notariae* sv. 87, f. 172v-174v); kapetana Vicka Gurića (*Testamenta Notariae* sv. 88, f. 13v-14v); kapetana Jerolima Lazarovića (*Testamenta Notariae* sv. 90, f. 111-112v); Marije Lazarović (*Testamenta Notariae* sv. 92, f. 4). Pomorci su svoje oporuke često sastavljali tijekom plovidbe, na morskoj pučini ili u nekoj stranoj luci. Više u: Zdravko Šundrica, »Iz oporuka dubrovačkih pomoraca«, u: *Tajna kutija Dubrovačkog arhiva*, sv. 2. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2009: 257-268.

području Kune (Župe)⁵³ samo 4,30% njih nije živjelo od zemlje, i to svi iz naselja Podobuče. Područje Janjine imalo je 4,37% ekonomski aktivnih osoba koje nisu ovisile o poljoprivredi i to najviše u Trsteniku (33,87%), te nešto malo u Janjini (5,13%), dok je njihov broj u Stonu bio neznatan i iznosio je 8,22%.⁵⁴ Iako je plovidba većeg dijela stanovništva u jugozapadnom dijelu poluotoka značila i nedostatak radne snage za obradu zemlje i dobrim dijelom zapostavljanje poljoprivrede koja je u većini slučajeva bila prepuštena ženskoj radnoj snazi,⁵⁵ u kontinentalnim područjima to nije bio slučaj, već se pomorskim kapitalom podržavao i razvoj poljoprivredne proizvodnje. Pomorski kapital ulagao se u zemlju i obnovu vinograda i maslinika, pa je tako pomorstvo posredno potpomagalo razvoj poljoprivrede. O tom aspektu razvoja u svojoj raspravi progovara vlastelin Nikola Pozza i ističe da je u redovima zemljoradnika i ribara veliki broj pomoraca koji se nakon plovidbe vraćaju djelatnostima koje su ranije obavljali te novac stečen na plovidbi ulažu u poljoprivredu i ribarstvo.⁵⁶ To se navise osjetilo u

⁵³ Ta plodna visoravan središnjeg dijela Pelješca u prošlosti se nazivala različitim imenima. U 14. stoljeću spominje se naziv Dubrave (toponim koji označava šumu) koji je najprije bio predjel, a zatim i naselje - današnja Gruda kod Potomja, u kojoj je u 15. stoljeću bilo i sjedište kontrade. Najšire područje koje je obuhvaćao toponim Dubrave poklapalo se s administrativnim granicama tadašnje kontrade i pripadao mu je cijeli južni dio Pelješca, od Osobljave, do Podobuča i Stupa, zapadna granica bila je sa Vručicom i Trpnjem, a sjeverna s Neretvanskim morem. Pretpostavlja se da je Župa stariji naziv od Dubrave i da je ostatak administrativne podjele poluotoka u okviru Zahumlja kada se sjedište ili posjed réanskog župana nalazio u Županjem Selu, pa se cijelo to područje prozvalo Župom (N. Vekarić, *Pelješka naselja u 14. stoljeću*: 86-87).

⁵⁴ Za izračun udjela poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva korišteni su podaci iz operata katastra Franje I. iz 1844. godine. Ekonomski opis ili operat sastavni je dio katastrske dokumentacije za svaku procjembenu jedinicu ili katastarsku općinu, a na Pelješcu ih je bilo 34. Popis katastarskih općina Pelješca prema inventarskom broju kutije u Arhivu mapa za Istru i Dalmaciju u Državnom arhivu u Splitu: Orebići 413, Kućište 294, Podgorje 457, Nakovana 382, Stankovići 595, Viganj 690, Trpanj 659, Gornja Vručica 722, Donja Vručica 721, Duba Pelješka 139, Kuna 300, Potomje 483, Prizdrina 504, Podobuče 461, Pijavičino 441, Osobljava 416, Oskorušno 415, Janjina 210, Trstenik 660, Popova Luka 475, Sreser 590, Žuljana 763, Putnikovići 513, Kozo 276, Brijesta 64, Hodilje 193, Ston 602, Broce 70, Česvinica 97, Duba Stonska 140, Sparagovići 637, Boljenovići 51, Dančanje 105, Zabrđe 728. O poljoprivrednoj proizvodnji na temelju operata katastrskih općina poluotoka Pelješca više u: Jasenka Maslek, *Vinogradarstvo na poluotoku Pelješcu (1815. - 2000.) i njegov utjecaj na razvoj stanovništva*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu i Sveučilište u Dubrovniku, doktorski rad, 2012: 109-111.

⁵⁵ Osim nedostatka radne snage, potreba velikih ulaganja za minimalnu dobit uvjetovat će nazadovanje, pa i potpuno napuštanje vinogradarstva kao izvora egzistencije u pomorski orijentiranim područjima. Padinski tereni kakvi prevladavaju, primjerice, na području jugozapadnog dijela poluotoka zahtijevali su daleko veći radni napor nego ravniji tereni. Kad su se pojavile bolesti loze, poput peronosperoze, zbog nepristupačnih terena i nestašice vode, za održanje vinograda trebala su veća radna i materijalna ulaganja (Rudolf Kraljević, *Vinogradarski slom i demografski rasap južne Hrvatske u osvit 20. stoljeća*. Split: Književni krug, 1994: 205).

⁵⁶ Nicolò conte di Pozza, *Sulla questione doganale della Dalmazia*. Zadar: Tipografia Battara, 1851: 16-18.

kontinentalnim vinorodnim područjima poluotoka, gdje su pomorci stečeni kapital ulagali u zemlju i poboljšanje njezine obrade i nisu se u potpunosti okrenuli plovidbi. Teza da će bivši pomorac ulagati u ono što zna raditi i što je radio prije nego što je postao pomorcem, na Pelješcu je ipak samo djelomično točna. Poljoprivrednik je ušteđevinu ulagao u svoje imanje, ali se ribari nisu vraćali svome zanimanju, tako da su oni koje je privlačila duga plovidba preselili u Orebić i posvetili se isključivo plovidbi. Drugi su stečeni kapital ulagali u nabavu obalnih plovila i trgovinu poljoprivrednim proizvodima, razvijajući trgovačku i posredničku djelatnost. To se prvenstveno odnosi na stanovnike Trpnja koji su dobro iskoristili vrijeme poletnog razdoblja - rasta cijena vina i povećanja izvoza u doba prve konjunktive.⁵⁷

Nikola Pozza također komentira uspjeh brodovlasničkih obitelji i daje primjer obitelji Flori i Mimbelli iz Orebića koje su se obogatile uspješnom pomorskom trgovinom žitom i kolonijalnom robom. Na njihovom primjeru ističe mnoge negativne aspekte poslovanja izvan Pelješca, prvenstveno činjenicu da takvim načinom poslovanja većina pomorskog kapitala ostaje vani, a pokrajina nema velike koristi od njihova uspjeha jer se kapital, u najvećoj mjeri, trošio i ulagao izvan njezinih granica.⁵⁸ Međutim, mnogi primjeri pokazuju upravo suprotno. Tako je obitelj Mimbelli, iako najveći dio svoga kapitala nije ulagala u zemlju i povećanje proizvodnje na Pelješcu, na posredan način (zapošljavanjem domaćeg stanovništva na svojim brodovima) omogućila bolji život mnogim pelješkim obiteljima i napredak cijelog područja u gospodarskom, društvenom i kulturnom pogledu. Isto tako obitelj Mimbelli je financijski pomagala velike infrastrukturne zahvate i u najvećem iznosu participirala u izgradnji vodovoda u Orebiću 1887. godine.⁵⁹

⁵⁷ Usprkos povoljnom razdoblju za vinogradarstvo, a s obzirom na prevladavajuće mješovite nasade vinove loze i maslina i odličnu kvalitetu ulja, trpanjski trgovci najviše su trgovali uljem, koje je u Trstu i Veneciji postizalo dobru cijenu. Ovakvim gospodarskim okvirom bila je određena sudbina vinogradarstva trpanjske općine, koje se nije razvijalo u skladu s mogućnostima (J. Maslek, *Vinogradarstvo na poluotoku Pelješcu*: 165-166).

⁵⁸ N. Pozza, *Sulla questione doganale della Dalmazia*: 18.

⁵⁹ Vodovod se protezao cijelom dužinom naselja, sve od obzidanog izvora na predjelu Trstenik, prateći liniju ceste. Voda je provedena željeznim cijevima, a na cesti su u jednakim razmacima izgrađena četiri kamena zdenca s profiliranim zabatima polukružnog završetka i školjkom na dnu. Na središnjem zdencu istaknut je natpis s godinom izgradnje i imenom financijskoga pokrovitelja, brodovlasnika Antuna Mimbellija, te s imenima članova tadašnje općinske uprave: A. Bogić, F. Štuk, I. Bijelić, A. Franasović i N. Tunjica (Cvito Fisković, *Vrtovi orebičkih kapetana i brodovlasnika. Orebići: Matica hrvatska ogranak Orebići i Turistička zajednica općine Orebići*, 2005: 29). To je bila jedna od starijih vodoopskrbnih mreža u cijeloj Dalmaciji (Nikola Glamuzina, *Pelješac*. Split: Naklada Bošković, 2009: 88).

Osnivanje pomorskog društva *Rođaci Bjelovučić* 1840. godine u Janjini pokazuje da je postojao i obrnuti proces - kada je poljoprivredni kapital prospješio razvoj pomorstva. S obzirom na zemljopisni položaj naselja Janjina i udaljenost od mora može se zaključiti da inicijalni kapital ove brodovlasničke obitelji potječe od poljoprivrede, odnosno prihoda od vinogradarstva i maslinarstva, jer je plodna janjinska udolina stoljećima donosila dobar urod i gospodarski napredak njezinu stanovništvu. Poljoprivreda u Janjini bila je razvijenija nego na Župi ili u Ponikvama i Crnoj gori, što se vidi i po znatno manjem odljevu stanovništva tijekom 17, 18. i prve polovice 19. stoljeća. Upravo su zbog toga janjinski rodovi najbrojniji na Pelješcu.⁶⁰

Razvoj pomorstva uvelike je utjecao i na migracijska kretanja. Unutrašnje pelješke migracije prvenstveno su išle prema gradu Stonu i pomorski razvijenom jugozapadnom dijelu poluotoka, kojem su gravitirali Pelješka župa i Trpanjska općina, dok Janjina i Crna gora, središnji poluotočni prostori, nisu gravitirali ni prema jednoj strani. Mogućnosti imigracije u izrazito poljoprivredne regije središnjeg dijela poluotoka bile su ograničene, jer je sva zemlja bila zauzeta.⁶¹ Najintenzivnije lokalne migracije iz poljoprivrednih, brdskih područja bile su prema pomorski razvijenome Orebiću, gdje je pomorska privreda obećavala bolji život, a zbog izbjivanja muškog dijela stanovništva i nižeg nataliteta postojala je stalna potreba za radnom snagom.⁶² Još od 15. stoljeća bile su prisutne i vanjske migracije, a najviše doseljenika bilo je iz drugih dubrovačkih regija, osobito iz Stonskog primorja. Prisutna su i doseljavanja iz Dalmacije, najviše s otoka Hvara i Visa, Makarskog primorja, a nešto manje iz udaljenijih mjesta Hrvatske, Boke kotorske, Crne Gore, Srbije, Albanije, Francuske, Italije i Mađarske.⁶³ U 18. i 19. stoljeću veliki je broj doseljenika bio s otoka Korčule,

⁶⁰ S. Vekarić i N. Vekarić, *Tri stoljeća pelješkog brodarstva (1600-1900)*: 63. Društvo je raspolagalo s 27 brodova, a obitelj Bjelovučić dala je 25 kapetana, gotovo pola zabilježenih u Janjini i njezinoj okolini (Vlaho Jasprica-Mašinac, *Povijesna kronika Janjine*. Rijeka: vlastita naklada, 1976: 14).

⁶¹ N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1: 37, 52.

⁶² N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1: 43; N. Glamuzina, *Pelješac*: 36. Vrlo slična situacija bila je i na području Konavala. Pomorska orijentacija Cavtata utjecala je na migracije iz unutrašnjosti prema obali i sve veći broj muškaraca se priključivao pomorskoj djelatnosti. Migracije prema Cavtatu još više su se povećale u 19. stoljeću kada je Cavtat postao konavosko administrativno središte (Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, *Stanovništvo Konavala. Svezak 1*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1998: 200-201).

⁶³ Na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće područje Trstenice doživjelo je veliki priljev novih obitelji, koje su se nastojale priključiti pomorskoj privredi. Tako je u razdoblju od 75 godina na područje Trstenice doselilo 47 novih obitelji (S. Vekarić, »Pomorci Trstenice«: 195-196; N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1: 29).

a nastavila su se doseljavanja i s otoka Hvara i Makarskog primorja, a nisu zaostajala ni ona s područja Vrgorca.⁶⁴ Pod utjecajem sve intenzivnijih migracija i kao rezultat spoznaje o vrijednosti mora za život ljudi, na Pelješcu se tijekom cijeloga 19. stoljeća osnivaju obalna naselja i dijelovi naselja, a stanovništvo iz brdskih seli u obalna područja. Ova pojava proporcionalna je jačanju pomorske orijentacije i prisutna je se u svim dijelovima Pelješca, pa i u onima koji nisu bili pomorski orijentirani. More je doista postalo sredstvo komunikacije koje je nadomještalo nedostatak kopnenih veza, kako između pojedinih peljeških područja tako i s Dalmacijom, njezinim zaleđem i unutrašnjošću Monarhije. Razvoj obalnih naselja na poluotoku Pelješcu započeo je nastankom Orebića u 15. stoljeću, a intenzivirao se tek u 19. stoljeću i trajao kroz cijelo 20. stoljeće. Obalna naselja u 19. stoljeću razvila su se u: Vignju (Kraj, oko 1840. godine), Trpnju (Žalo, oko 1845. godine), Trsteniku (Riva, u prvoj polovici 19. stoljeća), Kuni (Crkvice, krajem 19. stoljeća), Sreseru (Rat ili Kraj oko 1890), Žuljani (Kraj, također u 19. stoljeću) i Janjini (Drače i Sutvid, krajem 19. stoljeća). Tijekom 20. stoljeća razvila su se obalna naselja u Potomju (Borak i Potočine), Podobučama (Vala), Dubravi (Luka i Stinjiva na Malom moru), Brijesti (Na Kraju) i u Metohiji (Prapatno).⁶⁵

Pomorci su, osim kapitala, na Pelješac donosili i nova shvaćanja, kulturu stanovanja i življenja, nova kulturna i tehnička dostignuća, a viši standard rezultirao je boljim zdravstvenim prilikama i higijenskim navikama. Mijenjao se i sam izgled naselja. Gradile su se sve raskošnije kuće i živjelo stilom dostojnim bogatih pomoraca i brodovlasnika. Mnogobrojna iskustva u doticaju s drugim zemljama i kulturama putem pomorstva, ali i svakodnevni dodiri s kulturom stanovanja dubrovačkih vlasteoskih obitelji (u obliku ladanjskih kompleksa)⁶⁶ utjecali su na razvoj ovog područja i oblikovanje privatnog obiteljskog prostora, kuća i vrtova, čiji su izgled, funkcionalnost i raspored u prostoru odražavali bogatstvo stečeno kroz pomorstvo.⁶⁷

⁶⁴ N. Vekarić, »Hvarani na jugozapadnom dijelu Pelješca.«: 271.

⁶⁵ N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1: 38.

⁶⁶ Nada Grujić, *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu i Nakladni zavod Matice hrvatske, 1991: 80-81; Katarina Horvat-Levaj, »Barokne kuće s terasama u Cavtatu - prilog istraživanju umjetničkih veza Dubrovnika i Boke kotorske.« *Radovi Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu* 29 (2005): 211-212.

⁶⁷ C. Fisković, *Vrtovi orebičkih kapetana i brodovlasnika*: 69-70.

Zaključak

Geografska izoliranost Pelješca, nepovoljni uvjeti za poboljšanje poljoprivredne proizvodnje te nedostatak cestovnih komunikacija uzrokovali su trajnu okrenutost Pelješčana moru i zapošljavanje stanovništva u pomorstvu i dugoj plovidbi. Kapital ostvaren plovidbom bio je poticaj cjelokupnom društvenom, gospodarskom i kulturnom razvoju. Ponajviše je utjecao na promjene u posjedovnim odnosima i vlasništvu, te socijalnoj strukturi stanovništva, koje se raslojavalo u dvije društvene grupe. S jedne su strane bili kapetani i brodovlasnici, koncentrirani uglavnom u Orebiću i okolnim naseljima, a s druge mornari, ribari i seljaci kojima je plovidba bila dodatni izvor prihoda i koji su većinu kapitala ostvarenoga plovidbom ulagali u zemlju i intenziviranje poljoprivredne proizvodnje. Pomorski kapital potaknuo je raniji početak razrješenja kmetskih obveza. Od kmetstva su se isprva otkupljivale isključivo bogate pomorske obitelji poput obitelji Kerša i Fisković iz Orebića, no u 19. stoljeću svoje su kmetske obveze počeli otkupljivati i pojedinci iz poljoprivrednih područja, poput obitelji Violić-Mikula iz Potomja i Piskulić iz Pijavičina. Tako je već sredinom 19. stoljeća bilo sve više novih vlasnika i zemljišnih gospodara koji su dolazili iz redova bivših kmetova, dok su se bivši zemljovlasnici, to jest dubrovačke vlasteoske obitelji, našle u situaciji da im je prodaja zemljišnih posjeda postala neophodna za podmirenje tekućih životnih potreba. Pomorstvo je pelješkom stanovništvu dalo mogućnost da se potpunosti posvete plovidbi i pomorsko-trgovačkoj djelatnosti ili da povremenom plovidbom ostvare potreban kapital za ulaganje u zemlju i poboljšanje poljoprivredne proizvodnje, prvenstveno vinogradarstva i maslinarstva. Tako je većina stanovnika Orebića odabrala dugu plovidbu, stanovnici Trpnja obalnu, dok je u kontinentalnom dijelu poluotoka, Pelješkoj župi i dijelu janjinskog područja, pomorski kapital najviše pridonio unapređenju poljoprivrede i znatno poboljšao uvjete života u tom izoliranom području. Privlačna snaga pomorskog kapitala potaknula je i migracijske procese na gotovo cijelome poluotoku. Pravac kretanja prvenstveno je bio usmjeren prema Orebiću, čime su okolna brdska naselja gubila na značenju i njihovo populacijsko smanjenje paralelano je s povećanjem stanovništva u Orebiću. Pomorci su u svoj rodni kraj donosili i nova shvaćanja, kulturna i tehnička dostignuća i u svim sferama života i rada nemjerljivo unaprijedili prostor poluotoka.

Prilog

Kupoprodajni ugovor od 22. veljače 1815. godine (PAZ Violić-Mikula, ugovor br. 29)

L'Anno Mille Ottocento Quindici /1815/ li ventidue Febraro a Ragusa. Avanti a me Carlo Testi Notaro Pubblico a Ragusa, ed alla presenza degl' infrascritti testimoni è comparsa personalmente la signora contessa Maria figlia di quondam Signor Conte Nicolò Giovanni Luca di Gozze, e moglie relitta di quondam Signor Conte Luca Michele di Giorgi Bona possidente, domiciliata nel Sobborgo Pille di questa Città, da me Notaro suddetto, e dalli stessi infrascritti Testimoni ben conosciuta, la quale agendo coll' assenso, volontà, ed intervento delli Signori Conte Michele Matteo di Zamagna, e Giovanni Luca di Pasquali Zuzzeri, ambedue possidenti, domiciliati in questa città, ed a me Notaro suddetto, ed alli stessi infrascritti Testimoni cogniti, di lei tutori, ed in vigor della Grazia accordatale sotto li nove /9/ del corrente mese, ed Anno dal Tribunale di Prima Istanza di Ragusa, ed approvata dal Signor Intendente di questa Provincia, registrata sul Libro delle Terminazioni di stesso Tribunale del 1815. f. 13., da me Notaro vista, e letta, spontaneamente a titolo, e nome di Vendita di ragion sua propria, ed in perpetuo per se, e suoi Eredi, e successori ha dato, venduto, consegnato, e trasferito, siccome dà, vende, consegna, e trasferisce a Matteo di Giovanni Pisculich Agricoltore, domiciliato a Piavicino nella Comune di Cuna, a me Notaro suddetto, ed alli stessi infrascritti Testimoni pure cognito, qui presente, ed acetante per se, e per Nicolo di Matteo Pisculich suo Zio, e per i loro rispettivi Eredi, e Successori, e per quello, o quelli, al quale, o ai quali li detti Compratori voranno in seguito dare, e trasferire i propri ius stipulante, ed acquirente tutte le Terre di ragione della detta Signora Venditrice poste in Ossobgliavva nella Punta di Stagno di questa Provincia tenute fin'ora dai detti Compratori, consistenti in Soldi Due, e passa Duecento quarantadue di Terre, compresi in questo il sito su cui esiste la porzione alli medesimi Compratori spettante dello Stragno fabbricato alle spese degl' ascendenti delli detti Compratori per conto proprio con intelligenza, permesso, e licenza accordatali dalli ascendenti della detta Signora Venditrice, come le dette parti dichiaravano, con otto alberi di quercia esisstanti sopra le dette Terre, e con

tutti i ius, usi, ragioni, attinenze, e pertinenze delle medesime, franche e libere da ogni debito, obbligo ed angoscio, e giusto i loro notissimi Confini, i quali si abbiano, e si intendano apposti, ed espressi nel presente Istromento. Per averle, tenerle, goderle, ed in perpetuo possederle, ad altri darle, donarle, venderle, ed in qualunque maniera alienarle, e fare delle medesime ogni, e qualunque volontà dei detti Compratori, e dei loro Eredi, e Successori, come di cosa di loro piena proprietà. E questo per il prezzo, e mercato fra le dette parti gratuito, convenuto e stabilito di Piastre Turche Cento Sessanta e parà otto di parà quaranta la piastra, la qual somma la suddetta Signora Venditrice agendo coll' assenso dei predetti di lei Signori Tutori, ed in vigor della precitata Grazia, da me Notaro di nuovo vista, e letta spontaneamente dichiaro, e confesso d' avere avuto, e ricevuto dai suddetti Compratori per l' intiero, e total pagamento, e soddisfazione del prezzo della presente Vendita, e perciò quieti li medesimi compratori nella più valida, ed ampia forma. Innoltre la suddetta Signora Venditrice agendo coll' assenso sopradetto, ed in vigor della memorata Grazia, da me Notaro finalmente vista, e letta sotto l'obbligo di tutti i suoi Beni etiam posti fuor d'Astarea promette di mantenere, e conservare indenni li detti Compratori, ed i loro Eredi, e Successori, e di diffenderli in ogni Giudizio, ed Extra da qualunque danno, e molestia, e da chiunque si presentasse alla presente Vendita. E così rinunziando. Fatto, e stipulato da me Notaro suddetto in Casa d'abitazione della suddetta Signora Venditrice posta nel Sobborgo Pille di questa Città in presenza delli Signori Don Steffano Jurovich di fù Giovanni, Prete secolare, e Giovanni Jurrich, figlio di Giovanni, Barbiere, ambedue domiciliati nella Comune di Ragusa, Testimoni richiesti, idonei, e da me noti, e dopo lettura fattane alle dette parti, presenti li stessi Testimoni, si sono li medesimi unitamente alla suddetta Signora Venditrice, ed alli suddetti Signori Tutori, ed a me Notaro sottoscritto, avendo dichiarato il suddetto Pisculich compratore di non saper scrivere.

THE IMPACT OF MARITIME CAPITAL ON THE DEVELOPMENT OF THE PELJEŠAC PENINSULA

IRENA IPŠIĆ AND JASENKA MASLEK

Summary

Maritime commerce and shipping played an important role in the various aspects of the development of the Pelješac Peninsula. Business prospects arising from seafaring and international sea trade attracted the population of this peninsula from as early as the fifteenth and sixteenth centuries. Seafaring first found fertile ground among the inhabitants of the south-west coast of Orebić and its environs, while in the eighteenth and nineteenth century this trend spread further inland when an increasing number of the inhabitants of the central farming areas, of Kuna and Janjina in particular, sought their jobs at sea. The capital amassed from maritime commerce influenced a number of social, economic and demographic changes, notably the process of the release from tenancy obligation and the changes in the structure of land ownership. In the nineteenth century this process was accelerated by the decay and economic decline of many noble families of Dubrovnik whose villas and country estates went into the hands of their former tenants. The latter, having benefitted mainly from seafaring, maritime commerce and shipping, eventually bought the property. Regular inflow of commerce-based capital boosted the development of other economic activities on the peninsula, mostly wine and olive growing, and proved crucial for new investments and improvement of production. Seafaring had a great impact on the migration movements and shifted the local migrations away from the hilly, agricultural areas towards the sea-oriented centre of Orebić. The changes in the population social structure and living conditions also affected the settlements' development in terms of urbanisation, leading to a conclusion that the contribution of nineteenth-century seafaring conjuncture is clearly evident on Pelješac in almost all the spheres of human activity.

Adresa uredništva:

Zavod za povijesne znanosti HAZU,
20000 Dubrovnik, Lapadska obala 6.

Web: <http://www.zavoddbk.org>

E-mail: rinafran@gmail.com

Izjava o izdavačkoj etici nalazi se na:

http://www.zavoddbk.org/index.php?option=com_content&task=view&id=67&Itemid=2

Nakladnik: HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, ZAVOD ZA POVIJESNE ZNANOSTI U DUBROVNIKU. Za nakladnika: akademik PAVAO RUDAN. Tehnički urednik: RELJA SEFEROVIĆ. Likovna oprema omota: DRAŽEN TONČIĆ. Prevodilac: VESNA BAĆE. Lektor: MIHAELA VEKARIĆ. Korektori: RINA KRALJ-BRASSARD i IVANA LAZAREVIĆ. UDK: Znanstvena knjižnica, Dubrovnik. Urednik na portalu Hrčak: ACO ZRNIĆ. Priprema: "Alfa-2 d.o.o.", Dubrovnik. Tisak: Tiskara Zelina d.d., Zagreb. Naklada: 500 primjeraka.